

АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ НА ЗАХОДІ ТА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Ржевська Н.Ф

*професор кафедри міжнародної інформації Національного авіаційного
університету, кандидат політичних наук*

Аналітичні центри поряд із такими інститутами громадянського суспільства як громадські організації та рухи, групи лобіювання бізнесу, профспілки і т.і. є впливовими політичними акторами сучасного демократичного політичного процесу, невід'ємною частиною «третього сектору»

Проте, коли говорити про реальний статус даних структур, то він має суттєву різницю в країнах пострадянського простору, зокрема в Росії чи в Україні, та на Заході. Мозкові або аналітичні центри як інститут сучасної політичної системи сформувались у США на початку минулого століття. Однак, якщо на початку ХХ століття функція американських мозкових центрів зволилась скоріше до обслуговування органів державної влади, то після Другої світової війни, зі створенням та розвитком Корпорації «РЕНД» та інших подібних до неї організацій, про аналітичні центри США стали часто говорити як про «четверту гілку» влади.

Один із перших дослідників американських аналітичних центрів П.Діксон ще у 1970 році говорив, що «могутність цих центрів закономірно росте – могутність, якій рідко кидають виклик, або хоча сумніваються у ній... Вони («незалежні аналітичні центри». – Прим. авт.) дають рекомендації у таких різних областях, як транспорт, природні ресурси, оборона та внутрішні програми соціального забезпечення. Вони поширюють свою діяльність також на політику та прийняття рішень урядом США. Все більшою мірою – проводять аналізи та складають плани для потреб муніципалітетів, органів влади штатів та іноземних держав. Фактично навряд чи знайдеться країна у так званому вільному світі, що за останній період своєї історії не зверталася б за послугами хоча б до однієї американської «фабрики думки», що виконує різноманітні функції, починаючи із надання консультацій із загальних питань і завершуючи розробкою будь-якого конкретного проекту» [2, с. 71 – 74.]

Новим етапом у розвитку аналітичних центрів у США стала поява «центрів впливу» (advocacy tanks), що окрім дослідницьких програм прямо ставили завдання впливати на політичний процес. Наприклад, Фонд «Спадщина» у 1980 р. розробив масштабний 20-томний план дій під назвою «Мандат на лідерство», що було покладено в основу стратегії адміністрації президента Рональда Рейгана. Таким чином, Фонд «Спадщина» можна назвати творцем неоконсервативної революції.

Існують й інші конкретні приклади, що показують вплив американських мозкових центрів на політичний процес в США. Однак довготривала історія розвитку даних структур в США, конкурентний характер політичного процесу, нарешті – той факт, що високоповажні посадовці йдуть на роботу в мозкові центри, говорять на користь того, що американські аналітичні центри є самостійними та впливовими суб'єктами політики.

Порівняно з американськими, аналітичні центри України завідомо програють. У першу чергу, це залежить від особливостей політичного центру, що розгортається у цих країнах.

Проте є суттєві підстави для того, щоб порівнювати аналітичні центри США саме з «фабриками думки» України.

Аналітичні центри як автономні експертні структури виникли в Україні з перших років її державної незалежності, які хоча і фінансувались із державного бюджету, були більш-менш незалежними у конкретних формулюваннях своїх дослідницьких завдань. Так, у 1992 році було створено Інститут світової економіки та міжнародних відносин (ІСЕМВ) та Інститут стратегічних досліджень (ІСД) НАН України. Дуже часто ці інститути стали визначати стратегічну поведінку держави, давати рекомендації прямо або опосередковано через президію Академії наук.

У той час, коли у країнах Західної Європи в основному представлено аналітичні центри певного типу: університетські (академічні) – у Франції, ідеологічні (партиїні) – в Німеччині, комерційні (приватні) – у Великобританії, «центри публічної політики» в США, в Росії до середини 90-х років сформувалась розвинута «система мозкових центрів» різноманітних типів – академічних (університетських) та дослідницьких; комерційних та державних; ідеологічних та громадянських, «в Україні, як правило, домінують короткі (ситуативні) аналітичні

дослідження і прогнози. Послідовно системне і глобальне прогнозування лише формується. Це пов'язано з тим, що українська політична думка долає колишню марксистсько-ленінську методологію, наближається до світової політичної думки. В українській політології політичний аналіз і прогноз досі не мають „сталого суб'єкта”»[1, с.279]

Основним результатом порівняльного аналізу українських, російських та західних аналітичних центрів може стати ретельне вивчення їхніх слабких та сильних сторін: можливостей їхнього перетворення в реальних суб'єктів політики; вироблення рекомендацій конкретним центром для досягнення цієї цілі.

У зв'язку з цим, актуальними стають наступні питання. Яким є реальний політичний статус аналітичних центрів? Які є можливості та обмеження для підвищення політичної ваги вітчизняних мозкових центрів? Якими є перспективи щодо розвитку центрів України?

Перед тим як зробити ґрунтовні висновки, необхідно звернути увагу на певні методологічні аспекти.

По-перше, ми виходимо із гіпотези, що статус аналітичних центрів залежить від «об'єму» ресурсів, які має той чи інший центр. На основі аналізу «об'ємів» ресурсів, що знаходяться у розпорядженні аналітичних центрів, і стратегій, які вони використовують для «накоплення» цих капіталів, можна дати оцінку реальному політичному статусу аналітичного центру.

По-друге, як уже зазначалося раніше, феномен аналітичних центрів раніше за всіх отримав поширення в США і Західній Європі. Теперішнім нашим завданням є порівняння вітчизняних аналітичних центрів з аналогічними організаціями Північної Америки та Західної Європи, бо саме у цих країнах мозкові центри мають реальну політичну вагу і статус.

По-третє, основні висновки, зроблені на основі порівняльного аналізу українських та західних мозкових центрів, мають узагальнений характер і означають домінуючі тенденції у становленні, розвитку та функціонуванні аналітичних центрів в Україні та за кордоном.

Зважаючи на те, що вітчизняні аналітичні центри у їхньому становленні можна розглядати до моменту отримання Україною незалежності, у контексті творення та функціонування аналітичних центрів колишнього СРСР чи російських аналітичних центрів, котрі вважають спадкоємцями і продовжувачами традицій радянської

аналітики, ми можемо говорити про спільний етап у розвитку російської та української аналітики. Це був період домінування зовнішніх причин їхнього виникнення – революцій та світових війн початку ХХ століття.

Геополітична конкуренція та протистояння з США, необхідність «наздогнати і перегнати» розвинуті країни, відповідати темпам змін у світі (перш за все у науково-технічному плані) – ось основні причини, що викликали до життя радянські академічні центри у 50-60-і роки минулого століття, чії традиції частково довелося успадкувати вітчизняній аналітиці.

У процесі подальшої еволюції аналітичних центрів у розвинених країнах Заходу стали переважати внутрішні проблеми, порушені «молодіжною революцією» (ростом громадянської активності у 60-70-і роки ХХ ст.) та неоконсервативною революцією 80-90-х років. Децентралізація політичного процесу, закріплення у ньому більш широкого кола учасників (суспільних рухів, груп за інтересами, груп тиску бізнесу і т.і.) сприяли становленню та розвитку аналітичних центрів нового типу (центрів впливу, основною діяльністю яких став «захист суспільних інтересів» – advocacy), а також змінили статус «старих» аналітичних центрів у бік підвищення автономії.

У країнах Східної Європи перехід до ринкової та демократичної політичної системи викликає потребу в аналітичних центрах, що були б здатні на масштабне бачення проблем демократичного транзиту. В Росії (СРСР) з приводу цього не було виключення.

У кінці 80-х – початку 90-х років утворюються «нові аналітичні структури», що представляють основні типи аналітичних центрів. Інститути політичних досліджень виникають на ґрунті «старих» радянських академічних інститутів, а також у якості «відділень» зарубіжних (часто американських) аналітичних центрів.[1] Роль «представництв» закордонних аналітичних центрів багато хто з аналітиків зводить до функції «агентів західної демократії». Проте, не викликає сумнівів той факт, що вони в Росії пропонують і просувають певні західні схеми «будівництва демократії» і демократичної політичної системи.

Протягом того ж історичного періоду виникли «нові» державні та комерційні аналітичні центри, орієнтовані на «нові еліти» та бізнесові структури. У якості прикладів можна назвати: Центр політичних технологій, Фонд суспільної думки – комерційні структури; Робочий центр економічних реформ при Урядові Російської Федерації, Інститут економічного аналізу – державні структури.

Потреба в експертизі та аналітиці мозкових центрів в сучасному демократичному політико-управлінському процесі є очевидною. Про це свідчить той факт, що представників аналітичних центрів часто приймають на роботу в органи державної влади та бізнес-корпорації. Окрім того, має місце і зворотній процес: перехід високопоставлених посадових осіб з політики та бізнесу на керівні пости аналітичних центрів. У політологічній літературі цей феномен називають «системою дверей, що повертаються». Він є характерним для аналітичних центрів як західних країн, так і країн пострадянського простору.

На Заході високоповажні посадові особи приходять до аналітичних центрів на взаємовигідних умовах. Аналітичні центри поповнюють свій ресурсний «портфель» новими зв'язками, підвищують репутацію у високих колах; політик, який приходить на роботу, мінімізує втрати у зв'язку зі зміною статусу (отримує новий статус – наприклад, президента найстарішого аналітичного центру). Так, Строб Телбот, бувши замісник державного секретаря США в адміністрації Клінтона, став президентом Інституту Брукінгс.

У нас поширеним є зворотній напрямок мобільності кадрового ресурсу аналітичних центрів: керівники та провідні співробітники аналітичних центрів часто стають високопоставленими чиновниками або менеджерами великих бізнесових організацій.

Аналітичні центри країн Заходу більш активно, ніж пострадянські, використовують стратегії диверсифікації і спеціалізації своїх напрямів діяльності та джерел фінансування. Типовий аналітичний центр Заходу здійснює дослідження з достатньо широкого кола питань (від проблем національної безпеки до вивчення стану автошляхів). При цьому для вирішення поставлених дослідницьких завдань залучаються достатньо різноманітні джерела фінансування (від спеціальних фондів до приватних пожертв). Зазвичай західний аналітичний центр спеціалізується на якомусь вузькому напрямі досліджень та розробок.

Західні аналітичні центри більш активно, ніж українські, беруть участь у роботі структур уряду і парламенту. Центри впливу на Заході більш активно організовують спеціальні акції та події, де займаються «піаром» своїх аналітичних продуктів. Політична еліта більше слідкує за розробками аналітичних центрів та застосування їхніх результатів на практиці. У цілому можна констатувати, що в розвинених країнах Заходу існує певний тандем незалежних аналітичних центрів та еліти.

На пострадянському просторі поки що не склалося конструктивної взаємодії між експертним співтовариством та елітою, відсутньою є довіра між ними. Причина цього криється у недостатньому поширенні стратегій диверсифікації та спеціалізації напрямів досліджень та джерел фінансування серед російських аналітичних центрів.

У країнах Східної Європи, зокрема в Росії та в Україні, переважають аналітичні центри ліберально-демократичного спрямування. Це багато в чому пов'язане з роллю аналітичних центрів у перехідних країнах, попитом на компетентного та постійного (незмінного) суб'єкту демократії. Проте, умовно після 2000 р. виник попит на аналітичні центри «продержавницької» орієнтації. У зв'язку із зростаючою централізацією політичної системи, саме ці аналітичні центри отримали більше можливостей для накопичення ресурсів (на відміну від центрів ліберально-демократичного спрямування). Останні були вимушені шукати ресурси в недержавних сферах (бізнес) або жити за рахунок іноземних грантів.

Серед внутрішніх обмежень розвитку аналітичних центрів як автономних і публічних організацій – перевага одного джерела фінансування «домінуючого» клієнта, замовника досліджень. Досвід показує, що різноманітність джерел фінансування сприяє накопиченню додаткових ресурсів, які можуть бути використані у роботі аналітиків. З метою залучення засобів з різних джерел провідні аналітичні центри країн Заходу використовують стратегію диверсифікацію напрямів досліджень і розробок.

Автономію аналітичного центру обмежує також і випущена ними неякісна аналітика. Багато в чому відсутність попиту на аналітику продиктована неадекватністю запропонованого ними «товару». Управлінцеві (державному чи комерційному) потрібен продукт, що відповідає таким якостям як «технологічність», «корисність» і т.і. Він повинен бути невеликим за обсягом, містити конкретні пропозиції і рекомендації відповідно до поставленої задачі.

Саме тому вітчизняним аналітичним центрам необхідно впроваджувати нові форми аналітичного продукту в «інтелектуальне виробництво».

Аналітичні центри пострадянського простору, у тому числі – українські, продовжують користуватися традиційними способами і каналами просування своїх аналітичних продуктів (особисті контакти, конференції, семінари і т.і.). Сучасні способи і особливо механізми «агресивного маркетингу» (різного роду акції, поширення листівок і т.і.) там практично не використовуються.

Проте, головною проблемою розвитку незалежної експертизи в нашій країні залишається спротив зовнішньому неконкурентному політичному середовищу. Тим не менше, це зовсім не означає, що в Україні неможливим є розвиток автономної аналітичної експертизи та експертної «мережі». З розвитком публічності (у тому числі, у сфері політики) діалог – як між елітою та громадськістю, так і між елітами – мати ставати все більш ефективним. При цьому багато буде залежати від самих вітчизняних аналітичних центрів, що мають пояснити, хто вони такі, у чому їхня місія, роль і функції, довести професіоналізм і важливість як суб'єктів інтелектуального забезпечення політики.

1. Бурдые П. *Социология социального пространства* / Пер. с франц.; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с.
2. Ващенко К.В. *Теоретико-методологічний інструментарій і засоби забезпечення політичного аналізу і прогнозування в сучасній Україні*// Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. – К., 2008. – 382 с.
3. Диксон П. *Фабрики мысли*. – М.: ООО “Изд-во АСТ”, 2004. – 505 с.